

Ewa Gwiazdowska
Muzeum Narodowe
w Szczecinie

Stargardia
Tom V, 2010

Z Maxem Kühnem przez malowniczy dawny Stargard¹

Początki artystycznej drogi Maxa Kühna (1888-1970)² sięgają pierwszych lat XX wieku. Uczył się wtedy podstaw rysunkowych umiejętności w jednej ze szczecińskich szkół średnich. Jednak okres ten pozostaje nie rozpoznany. Pierwsze znane przykłady twórczości Kühna wiążą się tematycznie ze Stargardem. Jako już dwudziestoletni młodzieniec, w 1908 roku, wykonał dwa rysunki stargardzkiej Bramy Młyńskiej, średniowiecznej bramy miejskiej zamykającej wejście do portu na rzece Inie usytuowanego wewnątrz miasta³. Brama ta obok kościoła Mariackiego należała do najcenniejszych i najbardziej znanych stargardzkich architektonicznych pomników przeszłości. W roku 1910, poprzedzającym rozpoczęcie studiów artystycznych w Berlinie, Kühn rozpoczął cykl rysunków architektonicznych poświęconych dawnej zabytkowej zabudowie Stargardu i Szczecina. Z tego cyklu zachowało się szesnaście widoków Stargardu, wykonanych głównie w 1910 r., przechowywanych obecnie w Archiwum Krajowym (Landesarchiv) w Greifswaldzie⁴. Przypuszczać jednak można, że było ich więcej, za czym przemawia kilka powodów. Pośród zachowanych rysunków brak przedstawień kilku ważnych budowli, przede wszystkim kościoła Mariackiego i ratusza. Są za to widoki budynków pobliskich im, kilku domów mieszkańskich, a nawet gospodarczej zabudowy peryferyjnej. Dodatkowy argument przemawiający za tym, że cykl był liczniejszy, stanowią inne rozbudowane zespoły rysunków wykonane przez artystę w latach późniejszych.

Podążając śladami dzieł Kühna, mimo że cykl jego prac jest niepełny, można odbyć z planem miasta w rękę, interesującą i wartościową poznawczo wycieczkę po stargardzkim Starym Mieście, w dużym stopniu już nie zachowanym, a uobecnianym w wyobraźni mieszkańców i gości właśnie poprzez przekazy plastyczne: rysunki, a także obrazy, ryciny, dawne fotografie i karty pocztowe. Wędrowka rozpoczyna się przy wspomnianej już Bramie Młyńskiej. Na nie datowanej pracy wykonanej kredką

¹ Za pomoc w ustaleniu lokalizacji kilku motywów architektonicznych dziękuję serdecznie pracownikom Muzeum w Stargardzie: p. Jolancie Aniszewskiej, p. dr. Marcinowi Majewskiemu i p. Marcinowi Burdziejowi.

² Max Ferdinand Hermann Kühn, malarz i rysownik, urodził się w Szczecinie, gdzie mieszkał do końca II wojny światowej. Po wojnie przeniósł się do Stuttgartu. Studiował w Berlinie w latach 1911-1914. Bliżej jego biografii autorka niniejszego artykułu przedstawiła w pracy *Leben und Werk des Stettiner Malers Max Hermann Kühn. Zwischen Pommern und Stuttgart*, „Pommern. Zeitschrift für Kultur und Geschichte” 2006, Heft 3, s. 30-43.

³ Brama Młyńska należała także do pierwszych (1827 r.) tematów obrazów Augusta Ludwiga Mosta, szczecińskiego malarza XIX w., por. E. Wendt, *Ludwig Most, ein Stettiner Maler*, „Pommern. Kunst, Geschichte, Volkstum” 1988, Heft 4, s. 10.

⁴ Landesarchiv in Greifswaldzie (dalej cyt. LAG) LAG, Rep. 55, Nr 36, poz.43, 59, Nr 37, poz. 90-98, 100, 101- 104, 110,111.

i podmalowanej akwarelą (ilustr. 1)⁵ Kühn ukazał bramę w sposób typowy, frontalnie od strony miasta wraz z przylegającym do niej piętrowym domem dobudowanym do muru miejskiego⁶. Artysta wcielił się w rolę przechodnia zatrzymującego się przy rzędzie stożkowych pachółków zabezpieczających brzeg rzeki, w pobliżu bramy - średniowiecznego świadka wielkości i znaczenia stargardzkiego portu - źródła bogactwa mieszczan, którzy rywalizowali o panowanie na wodach w pobliżu ujścia Odry z mieszkańcami stołecznego Szczecina. Kühn utrwalił zarówno formę i proporcje monumentalnej budowli, jak i detal architektoniczny oraz elementy kute - zwieńczenia wież i dźwigi. Drugi rysunek (ilustr. 2), kredkowy, datowany: 24.10[19]08, to ujęcie boczne, od strony wschodniej, gdzie do dziś zachował się odcinek murów miejskich wzmocnionych gęsto ustawionymi szkarpami⁷. Daje ono wgląd w sytuację przestrzenną tego fragmentu zabudowy. Brama ukazana w silnym perspektywicznym skrócie została prawie sprowadzona do swoich dwu charakterystycznych ośmiobocznych masywnych wież. Lepiej widać przybudówkę, a po lewej stronie rysunku skromny dom ryglowy wyznaczający róg ulicy biegnącej przy murach miejskich.

Podążając wzdłuż murów na zachód dociera się do kościoła św. Jana, którego kaplicę p.w. św. Mikołaja Kühn rysował dwa lata później (ilustr. 3), kiedy to podjął się wykonania piórem w tuszu całego zespołu rysunków. Artystę zafascynowało kryształowe sklepienie kaplicy. Światło igrające na poszczególnych jego wysklepkach pięknie kontrastowało z tonącymi w mroku ścianami nawy, na którą kaplica się otwiera. We wnętrzu kaplicy zachowały się dwie średniowieczne grube kamienne płyty nagrobne. W głębi zauważyć można okno przeszklone szybkami wprawionymi w romboidalną siatkę.

Kolejny rysunek z cyklu upamiętnia Bramę Pyrzycką (ilustr. 4) łączącą miasto z drogą biegnącą w kierunku zachodnim oraz bogatą kamienicą mieszczańską stojącą w pobliżu bramy⁸. Obie budowle harmonizują ze sobą dzięki wieńczącym je schodkowym szczytom, co mogło zainspirować Kühna do ukazania ich razem, z ukosa z chodnika przeciwnego do kamienicy. Dawna fotografia potwierdza wierność przedstawienia odnoszącą się do formy budowli, sytuacji przestrzennej, a także materiału budowlanego⁹. Kamienna pierwsza kondygnacja bramy miejskiej odróżnia się od ceglanych wyższych pięter, drewniane okiennice z pionowo montowanych desek wzmocnione ozdobnie kutymi zawiasami są rozpoznawalne lepiej niż na zdjęciu. Ceglany szczyt kamienicy mieszczącej kilka pięter magazynów kontrastuje z otynkowanym parterem, na którym znajdował się kupiecki kantor. Elewacje sąsiedniej, historyzującej kamienicy rysownik ożywił uwzględniając markizę rozpiętą nad witryną sklepu.

Większa liczba rysunków z omawianego cyklu związana jest z okolicami głównego Rynku Staromiejskiego. Zespół domów parafialnych stojących do dziś na rogu obecnej

⁵ Reprodukcyjne wszystkich rysunków publikowane dzięki uprzejmej zgodzie właściciela - Landesarchiv w Greifswaldzie.

⁶ Ujęcie to znane jest z fotografii archiwalnej potwierdzającej wierność rysownika wobec motywu. Kühn uwzględnił nawet koronę drzewa przesłaniającą lewą stronę bramy, *Deutschlands Städtebau. Stargard i. Pom.*, hrsgn. von. Schröder, Berlin-Halensee 1922, s. 13.

⁷ Sytuacja ta odpowiada dokładnie archiwalnej fotografii, *Deutschlands Städtebau. Stargard i. Pom.*, op. cit., s. 13.

⁸ Obecnie w kamienicy znajduje się siedziba Książnicy Stargardzkiej.

⁹ *Deutschlands Städtebau. Stargard i. Pom.*, op. cit., s. 12.

ul. Krzywoustego i Kazimierza Wielkiego (Königstrasse, Grosse Mühlenstrasse) (ilustr. 5) ukazany został od południa. Ich wygląd odpowiada znanemu z fotografii Schröera¹⁰, choć ta ostatnia pokazuje parafię od strony narożnika ulic. Na rysunku Kühna budynki tworzą zwartą, samoistną całość i nie wiążą się z żadną inną zabudową. Uwypuklony został walor estetyczny bryły parafii stworzony przez rytm trójkątnych szczytów. Aby nie zakłócać jego czystości, Kühn nie uwzględnił w narożnym szczycie układu ryglowych belek. Liczne podziały elewacji półkoliście zamkniętymi blendami okiennymi umożliwiając wprowadzenie gry kontrastów świetlnych służą wywołaniu wrażenia bogactwa formy domu parafialnego. Element tajemniczego niepokoju wprowadza bujna zieleń „wylewająca się” zza ogrodowego muru i pnąca się po narożniku domu.

Bardzo interesujący fragment miasta utrwalił Kühn na rysunku odcinka obecnej ul. Strażniczej (Ostmauer Strasse) widzianej z ówczesnej promenady za rzeką Iną (ilustr. 6). Centralny motyw stanowi ruina cylindrycznej ceglanej baszty, tak zwanej Małej Bastei (Gefangenenturm) - element średniowiecznego systemu obronnego. Ten romantyczny akcent - świadek przeszłości miasta - otaczają mieszczańskie kamienice, a od strony rzeki biegnący wzdłuż jej brzegu ciąg drewnianych baraków zamieszkiwanych zapewne przez biednych obywateli miasta. Te domostwa z małymi oknami, z których jedno ozdobi galeryjka z kwiatami, należą do cennych świadectw prozaicznej strony życia miasta. Rys dekoracyjności i zarazem metaforyczności wprowadza zestawienie na tle nieba czubka drzewa wyrastającego z baszty z charakterystycznym podwójnym kominem z trójkątnym zadaszaniem i z hełmem wieży pobliskiego kościoła Mariackiego.

Jedną z niewielu zachowanych patrycjuszowskich gotyckich kamienic, stojącą przy obecnej ul. Kazimierza Wielkiego (Grosse Mühlenstrasse 8) Kühn pokazał frontalnie (ilustr. 7). W kamienicy wzniesionej na tyłach ratusza mieściła się gospoda niejednokrotnie zmieniająca właścicieli, m.in. w 1911 r. należała do Rudolfa Pancka, a w 1922 do Ottona Kocha¹¹. Podwójne okno gospody w momencie powstania rysunku ozdobiła półkolista tablica z nazwiskiem właściciela oraz uwieczniony przez Kühna baner z napisem RESTAURATION. Ponieważ baner ten na fotografii z 1911 r. jeszcze się nie pojawił, a widoczny jest na zdjęciu z 1922 r., można przypuszczać, że nie datowany rysunek powstał około 1922 r. Aby zaakcentować przepych podziałów dekoracyjnego szczytu mieszczącego magazyny rysownik Kühn nasycił elewację, ostrym światłem słonecznym, niezgodnie z rzeczywistością padającym od północy. Natomiast dolną część murów okrył cieniem ujawniającym ceglana fakturę ściany, ozdobne cegły tworzące profile ostrołukowego portalu i maswerk w szczycie portalu. Realizmu dodają widokowi wiernie odtworzone podziały okien szprosami.

Malowniczy zaułek Cyruликów (Badergasse), dzielony charakterystycznymi łukami oporowymi, wraz z narożnym domem od strony ul. Kazimierza Wielkiego (Grosse Mühlenstrasse) upamiętnił Kühn na dwóch rysunkach: od frontu i od tyłu (ilustr. 8, 9). Słoneczne ujęcie od ul. Kazimierza Wielkiego prezentuje renesansową elewację kilkupiętrowej kamieniczki w pełnej okazałości. Wąska narożna dobudówka z wysuniętym piętrem, zwieńczona wolutowym szczytem z blaszaną gwiazdą

¹⁰ *Deutschlands Städtebau. Stargard i. Pom.*, op. cit., wkładka po s. 2.

¹¹ J. Aniszewska, *Obrazy stargardzkich ulic*. Katalog wystawy Muzeum w Stargardzie, Stargard 2002, s. 52-53; *Deutschlands Städtebau. Stargard i. Pom.*, op. cit., wkładka po s. 27.

oglądana od dołu jest smuklejsza, niż to widać na dawnym zdjęciu¹². W szczegółach rysunek i zdjęcie się zgadzają. Kühn pominął tylko szyldy piekarni Emila Winklera na dobudowce przesłaniającej częściowo historyzującą witrynę tej firmy.

Bardziej nastrojowy jest widok samego zaułka Cyrulików (Badergasse) ujęty w przeciwnym kierunku. Zacienione grube ściany starych kamienic, arkadowe bramy wjazdowe z odpadającym od dołu tynkiem, bruk z nieregularnych polnych kamieni - przywołują w pamięci odczucie tajemnicy i wilgoci, kojarzą się z odległą przeszłością. Perspektywa zaułka otwiera się na tylną elewację ratusza z ostrołukowym portalem oraz ostrołukowym oknem wychodzącym na taras i z barokowym, wolutowym szczytem. Jednak zwężająca się jezdnia i rytm łuków oporowych zaułka tworzą przegrodę oddzielającą wzrok przechodnia od świata słonecznej głównej ulicy. Ta pełna uroku uliczka nieraz była obiektem zainteresowania, o czym świadczą aż trzy jej zdjęcia wykonane przez budowniczego Schröera i zamieszczone w opracowanej przez niego monografii Stargardu¹³.

Ostatni z rysunków tej okolicy dokumentuje wygląd podwórka jednej z przyrynkowych kamienic, stojącej przy obecnej ul. Grodzkiej (Poststrasse 1), mieszczącej Aptekę pod Lwem (ilustr. 10). Być może motyw przyciągnął uwagę Kühna ze względu na oświetloną arkadowymi oknami wieżową klatkę schodową częściowo wtopioną w tylne naroże kamienicy. Klatka przewyższa szczyt kamienicy o jedno piętro, którego niewielkie okna umieszczone są w arkadowych blendach. Zamontowane w murze po bokach blend metalowe wsporniki też zostały skrzętnie odnotowane przez rysownika, ale obecnie ich przeznaczenie jest niejasne. Rysunek pozwala poznać wygląd tylnej ściany domu posiadającej wysokie okna balkonowe, które wychodzą na drewniany ganek biegnący wzdłuż elewacji, oraz duże okna na górnym piętrze. Ciekawostką rysunku jest widok budki lęgowej dla ptaków umocowanej pod gzymssem na narożu sąsiedniej kamienicy.

Kolejne dwa rysunki przedstawiają prawdopodobnie średniowieczne przedmieście (Land Usedom) położone na przedłużeniu zaułka Cyrulików, za bocznym ramieniem Iny zwanym Młynówką. Na jednej z prac Kühn utrwalił fragment zabudowy gospodarczej, przy czym nacisk położył na elewację wjazdową dużej, ryglowej stodoły o okienkach dzielonych szczebelkami (ilustr. 11). Odpadające płyty tynku wokół dwuskrzydłowej bramy z desek świadczą o starości stodoły. Podjazd z ogrodzonymi półkolistymi trawnikami założonymi po jego bokach przekonuje, że właściciel starał się dbać o estetykę otoczenia. Na rogu magazynu umocowana jest lampa przypominająca oświetlenie uliczne. Zdaje się ona potwierdzać, że jest to zabudowa miejska, choć usytuowana na peryferiach.

Drugi rysunek ukazuje z pozycji obserwatora znajdującego się za drewnianym mostkiem krótką pierzeję uliczną z niską zabudową mieszkalną, właściwą dla małych miasteczek i przedmieść (ilustr. 12). Narożny dom może pochodzić jeszcze z okresu średniowiecza, na co wskazuje jego wysoki i stromy naczółkowy dach. Dalsza kalenicowa, jednopiętrowa zabudowa, to skromne domy mieszkalne. Ponieważ ukazane zostały w bardzo dużym skrócie perspektywicznym, trudno o nich bliżej coś powiedzieć poza tym, że są typowe dla budownictwa XIX-

¹² *Deutschlands Städtebau. Stargard i. Pom.*, op. cit., s. 28.

¹³ *Ibidem*.

wiecznego. Drzewo zamykające perspektywę ulicy przypuszczalnie należy do zieleni plant utworzonych na miejscu średniowiecznego systemu obronnego.

Bujna zielen drzew widoczna jest także na końcu obecnej ul. Włosienniczej (Haarstrasse), na rysunku, którego przedmiotem Kühn uczynił staromiejską zabudowę naroża tej ulicy i ul. Szewskiej (Schuhstrasse) (ilustr. 13). Uwagę zwrócił głównie na staromiejski barokowy dom mieszkalny o boniowanych węglach i ładnym wolutowym szczycie. W dobudówce tego domu znajdowało się wejście do rzeźni Augusta Krügera. Rysunek mógł powstać w oparciu o fotografię Maxa Malina z tego okresu, co sugeruje nie tylko identyczna poza i barwy stroju kobiety stojącej przed wejściem do zakładu, taki sam układ roślin kwiatowych w lewym oknie na pierwszym piętrze i fałdy firanek w oknie prawym, a także inne szczegóły, m.in. rozkład światła i cieni na elewacji omawianej kamienicy¹⁴. Domy tworzące pierzeję ul. Bolesława Chrobrego są skromnymi XIX-wiecznymi budynkami.

Młode korony drzew stanowią pierwszy plan widoku fragmentu Stargardu w okolicy zrujnowanej czatowni wzniesionej niegdyś we wschodnim odcinku murów obronnych (ilustr. 14). Ten rysunek piętrzących się dachów zabudowy mieszkalnej Starego Miasta uchwycony został zza plant. Z jednej strony to zestawienie różnorodnych form domów ewokuje wrażenie malowniczości. Z drugiej zaś obraz zabudowy stłoczonej w obrębie murów, dodatkowo ciasno otoczonej zwartym pierścieniem drzew, oddaje specyfikę zamkniętego organizmu miejskiego wywodzącego się ze średniowiecznej pragmatycznej organizacji przestrzeni.

Popularny motyw artystyczny - ryglowa zabudowa z wiszącym gankiem znajdująca się przy Bramie Wałowej - stała się tematem dwu rysunków (ilustr. 15 i 16). Jeden z nich pokazuje tę zabudowę od południa, w krótkiej perspektywie uliczki biegnącej wzdłuż murów (Ostmauerstrasse), na tle wskazanej gotyckiej bramy miejskiej, ozdobionej renesansowym szczytem i wieżyczką obserwacyjną zwieńczoną renesansowym hełmem z iglicą dźwigającą puszkę i krzyż. Urok miejsca Kühn podkreślił przeciwstawiając głęboki cień średniowiecznego muru jasno oświetlonym ścianom ryglowych domów, których wysunięte piętra wzmocnione szeregiem belek wspornikowych skomunikowano wiszącym łącznikiem. Na drugim rysunku zabudowa z wiszącym gankiem pokazana jest od strony przeciwnej, w kierunku uliczki ograniczonej od zewnątrz starym murem miejskim dołem dzielonym licznymi arkadowymi niszami, górą zrujnowanym, porośniętym krzewami. U wylotu uliczki, przed wyjazdem z miasta, Kühn zaznaczył bruk wykonany z kamieni polnych oraz chodnik otaczający narożnik kamienicy. Widać też, że łącznik poprowadzono tylko na głębokości jednej osi okiennej. Artysta pokazał też inne szczegóły zabudowy ubogich mieszkańców. Domek przybudowany do bramy przerobiony prawdopodobnie z czatowni posiada na parterze okiennicę zbitą z desek oraz dwa wejścia zamykane prostymi gospodarczymi drzwiami. W głębi do murów przylega typowa dla peryferii miejskich skromna zabudowa nakryta dachem pulpitowym - przypuszczalnie dom mieszkalny i gospodarczy.

Ostatnie zachowane rysunki ukazują Basztę Białogłówkę (Weisskopf) z prowadzącym do niej nieistniejącym już odcinkiem ulicy Spichrzowej (Nordmauerstrasse) uchwyconą z bliższej i dalszej perspektywy (ilustr. 17 i 18).

¹⁴ Por. J. Aniszewska, op. cit., s. 44-45.

Na widoku z bliższej odległości Kühn umieścił cylindryczną basztę ze stożkowym hełmem w centrum kompozycji, na której zawarł liczne szczegóły odnoszące się do materiałów budowlanych i formy zarówno pomnika przeszłości, jakim był element średniowiecznego systemu obronnego jak i zabudowy pierzei ulicy. Naszkicował warstwy cegieł, z których wzniesiono basztę, pokazał rozmieszczenie i formy otworów strzelniczych, podziały okna parterowej przybudówki, tynkowane ściany i ceramiczne dachy peryferyjnych małych kamieniczek, parkany z furtkami na długich zawiasach odgradzające podwórka od ulicy, rynny. Rysunek wykonany z większej perspektywy przedstawia basztę i zabudowę bardziej szkicowo. Wiedzę oglądającego wzbogaca tylko o informację o bardziej oddalonej od baszty zabudowie wschodniej pierzei ulicy. Wzniesiono tam piętrowy, trójosiowy dom czynszowy. Był on większy od już istniejących i bogatszy stylistycznie. Historyzująca choć skromna fasada kamienicy posiadała gzyms kordonowy i podokienny oraz wydatny profilowany gzyms koronujący, a okna i otwór drzwiowy ujęto w opaski. Dom nakrywał dach mieszczący poddasze. Oba rysunki sugerują, że ulica była brukowana kamieniami polnymi i zaopatrzona w chodniki.

Widoki Stargardu Maxa Kühna charakteryzowały się cechami typowymi dla późniejszej twórczości tego artysty. Pokazywały miasto uchwycone okiem przechodnia, w całej jego malowniczości, robiły to wszechstronnie, gdyż rysownik nie ograniczył się do utrwalenia budowli już znanych i wyjątkowych, które przedstawiał zresztą z różnych punktów widzenia. Pokazywał też nieznaną zabudowę „opłotków”. Upamiętniał budynki typowe, których przykłady znane są z obiektów zachowanych do dziś, jeśli nie w Stargardzie, to w innych pomorskich miastach. Uchronił od zapomnienia zabudowę specyficzną, taką jak baraki wzdłuż Iny. Cenną cechą jego szkiców jest ich wierność wobec rzeczywistości ujawniająca się przy porównaniu z archiwalnymi fotografiami i z widokiem tych samych motywów w dziełach innych artystów. Być może, fotografie w niejednym przypadku stanowiły pierwowzór rysunków tych dokładnych prac Kühna.

Podejmowane przez M. Kühna kompozycje pod względem tematycznym i sposobu ujęcia - w zbliżeniu - sięgały korzeniami ruchu romantycznego rozwijającego się po wojnach wyzwoleńczych (August Ludwig Most, Franz Kugler¹⁵, Johann Friedrich Rossmäslar, E. Sanne i inni), a bezpośrednio do prac inwentaryzatorskich oraz wyrastających z realistycznych i naturalistycznych dążeń estetycznych realizowanych poprzez dokumentacyjne, pamiętkowe i ilustracyjne przedstawienia Stargardu w drugiej połowie XIX wieku. Ich przykłady to rysunki konserwatorów Ferdinanda von Quasta, Hansa Lutscha, Adolfa Stubenrauch¹⁶, wędycisty Theodora Kugelmanna¹⁷, ryciny w czasopiśmie ilustrowanych, m.in. wg rysunków Fritza Stoltenberga, w publikacjach krajoznawczych, do których należały drzeworyty Adolfa Clossa, obrazy różnych twórców¹⁸.

¹⁵ Por. rysunek Kuglera z widokiem fragmentu murów z Basztą Morze Czerwone, Ernst Scheyer, *Franz Kugler, der musische Geheimrat, Kunst-Schriftsteller, Poet, Misiker, Graphiker des Berliner Vor-März*, „Pommern. Kunst, Geschichte, Volkstum”, 1977, Heft 1, s. 8 [1-9].

¹⁶ Dzieła w zasobie LAG.

¹⁷ Rysunki ołówkiem w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie.

¹⁸ Przykłady w zbiorach Muzeum w Stargardzie, por. *Dawny Stargard. Miasto i jego mieszkańcy*. Katalog wystawy Muzeum w Stargardzie, wstęp J. Aniszewska, noty opr. m.in. M. Majewski, Stargard 2000, poz. kat. 26, 120-122, 124-125, 127.

Cykl Kühna jest przykładem twórczości typowej dla okresu przed I wojną światową i kontynuowanej w okresie międzywojennym. Tematyka podejmowana przez niego i jemu podobnych pejzażyistów i weducistów wiązała się z propagowaniem patriotyzmu poprzez rozpowszechnianie pamiątek artystycznych poświęconych rodzimemu pejzażowi miejskiemu i wpajanie przekonania o pięknie i wartości duchowej nie tylko ojczystego krajobrazu wiejskiego i naturalnego ale dawnej lokalnej zabudowy miejskiej, której tradycje sięgały rozwoju i rozkwitu Stargardu w czasach średniowiecza i początków nowożytności. Motywy podejmowane przez Kühna w tym samym czasie malował W. Herwarth¹⁹, a powtarzali po pierwszej wojnie światowej malarze i graficy: Ernst Kolbe, Marie Kowalewski, Else Prielipp, Fritz Preiss, Hermann Wäscher, Fritz Plautz, Elfriede Springer i inni. Do najpopularniejszych motywów należał wiszący ganek w okolicy Bramy Wałowej upamiętniony przez Clossa wg rysunku Hansa Bartelsa, Kolbego, Prielipp, Plautza; Brama Młyńska malowana przez Prielipp czy Kowalewski; zaułek Cyrulików (Badergasse) rytowany przez Plautza.

Na tle twórczości tych artystów rysunki Kühna wyróżniają się dzięki jego umiejętności łączenia zalet estetycznych z wiernością wobec odtwarzanego motywu oraz poszukiwaniem motywów nieznanych, a także tych banalnych, którym Kühn potrafił nadać walor artystyczny odpowiednio wybierając punkt ujęcia, kadrowanie, unikając przeładowania treścią, stosując malownicze zestawienia brył czy podkreślające lokalną aurę i chwilowy nastrój kontrasty świetlne.

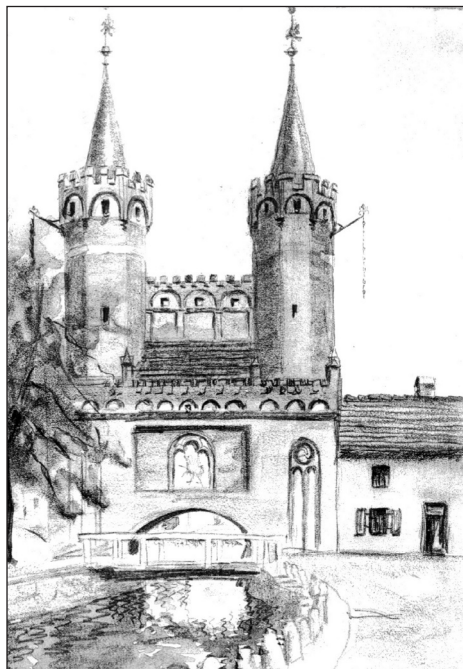
¹⁹ *Dawne widoki Stargardu*, cz. I, tekst i katalog M. Majewski, Stargard 1998, nr 10-13.

Zusammenfassung

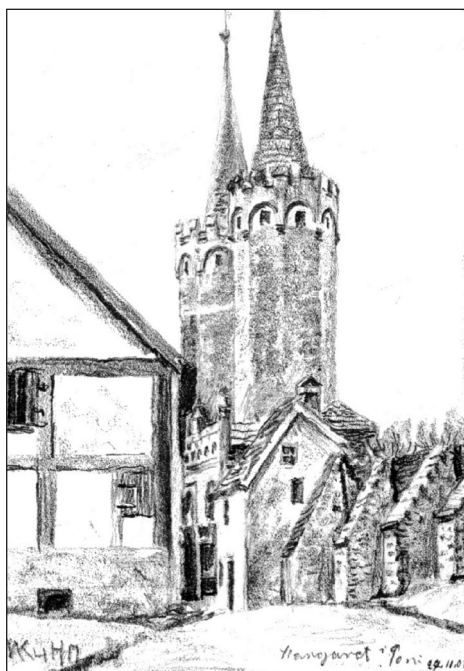
Mit Max Kühn durch das malerische Stargard aus vergangenen Zeiten

Der Zyklus von Kühn vertritt die Kunst, die typisch für die Zeit vor dem Ersten Weltkrieg war und die in der Zwischenkriegszeit fortgesetzt wurde. Die Motive, die er und die ähnlichen Landschaftsmaler und die Vedutenmaler verwendeten, knüpften an Patriotismus und popularisierten die Kunstdenkmäler, die den lokalen Stadtlandschaften gewidmet waren und die die Schönheit der Landschaft des Heimatlandes sowie der damaligen lokalen urbanen Stargarder Landschaft mit historischen Wurzeln im Mittelalter und in der Neuzeit preisten. Die von Kühn aufgegriffene Motive wurden in derselben Zeit auch von W. Herwarth verwendet und nach dem Ersten Weltkrieg von weiteren Künstlern, wie: Ernst Kolbe, Marie Kowalewski, Else Prielipp, Fritz Preiss, Hermann Wäscher, Fritz Plautz, Elfriede Springer und die anderen. Zu den beliebtesten Motiven gehörte eine hängende Veranda in der Nähe des Walltores, die von Closs, nach der Zeichnung von Hans Bartels, Kolbe, Prielipp, Plautz, verewigt wurde; Mühlentor gezeichnet von Prielipp und Kowalewski; die Badegasse in der Radierung von Plautz.

Im Vergleich mit diesen Künstlern zeichnen sich die Kunstwerke von Kühn durch die Verbindung der ästhetischen Vorzügen und Motivtreue aus, sowie durch die Suche nach unbekanntem, manchmal gewöhnlichen Motiven, die Kühn künstlerisch aufwertete und zwar durch die gekonnte Bildgestaltung, richtige Perspektive, und die Lichtreflexe, die lokale stimmungsvolle Atmosphäre unterstreichen.

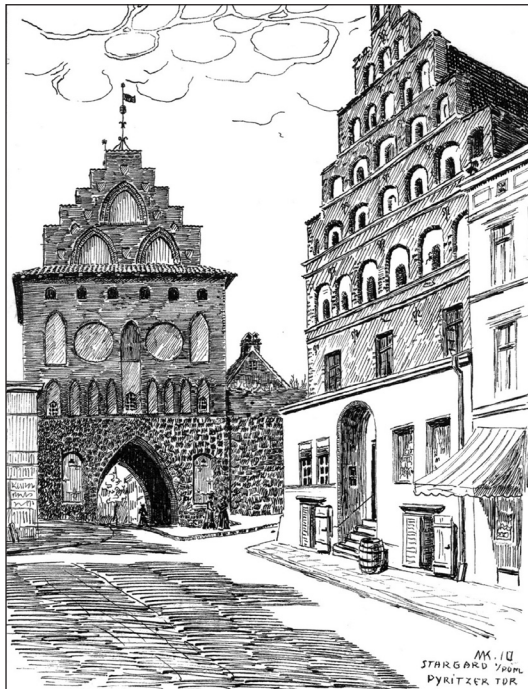
Ilustr. 1. Brama Młyńska, nie datowany, LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 110

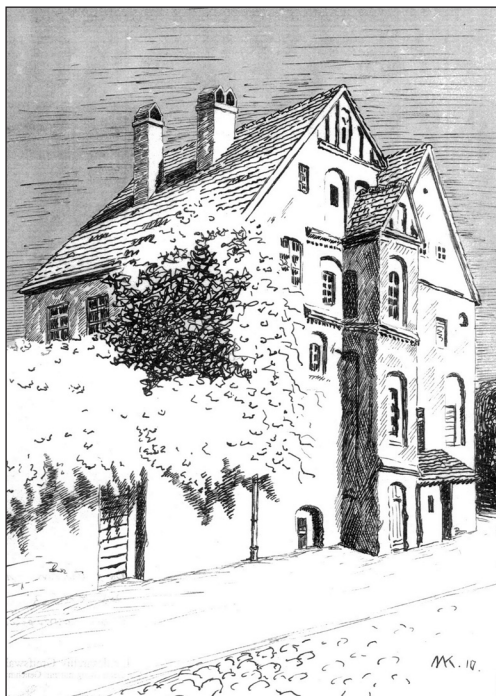
Ilustr. 2. Przy Bramie Młyńskiej sygn. i dat. MKUHN 24.10.08, LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 111

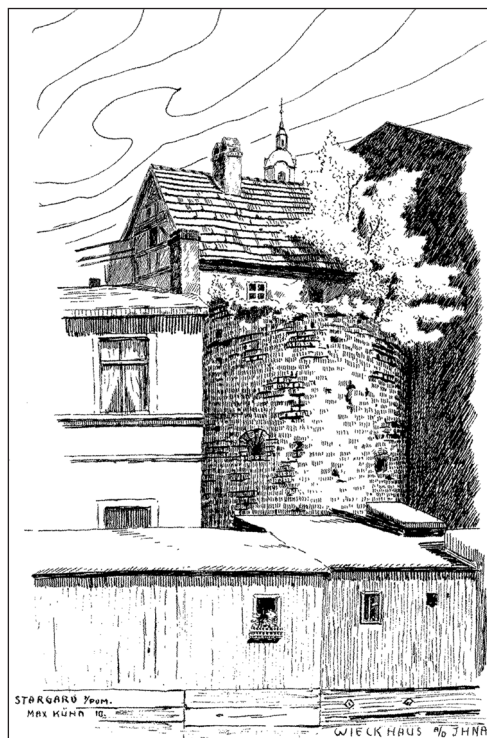
Ilustr. 3. Kościół św. Jana (fragment wnętrza), sygn. i dat. MAX KÜHN 1910.,
LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 101

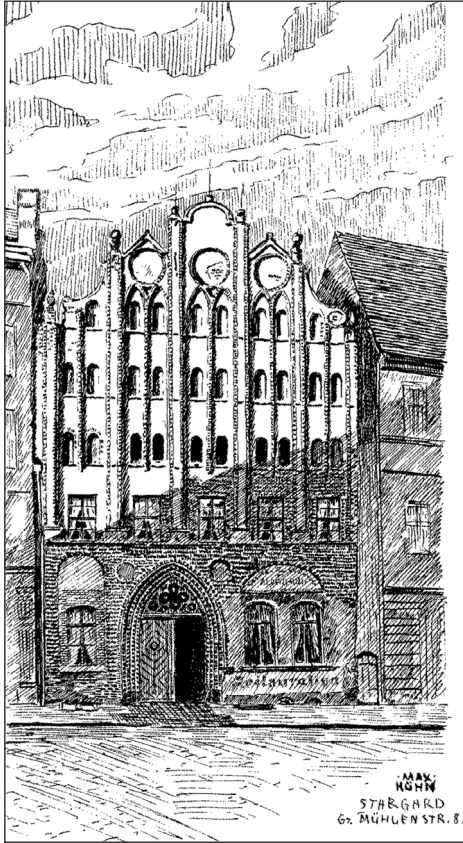
Ilustr. 4. Brama Pyrzycka, sygn. i dat. MK., LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 103

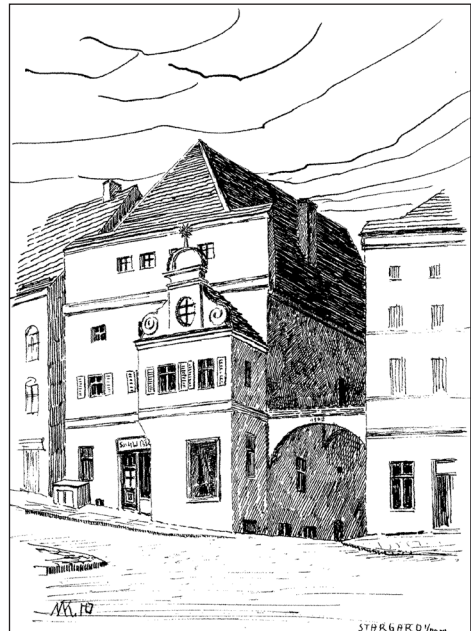
Ilustr. 5. Domy parafialne, sygn. i dat. MK. 10.,
LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 91

Ilustr. 6. Czatownia nad Iną, sygn. i dat. MAX
KÜHN 10., LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 96

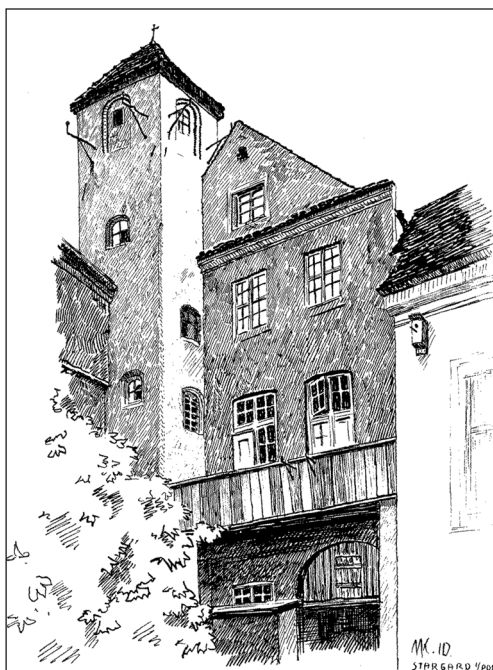
Ilustr. 7. Kamienica gotycka, sygn. MAX KÜHN,
LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 100

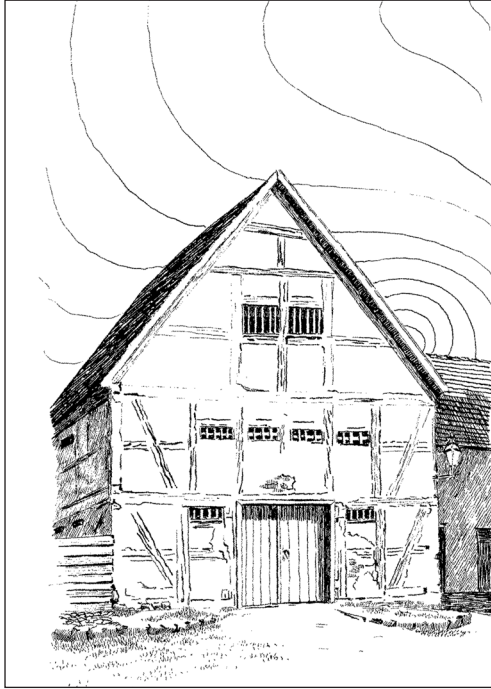
Ilustr. 8. Kamienica renesansowa, sygn. MK.10,
LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 93

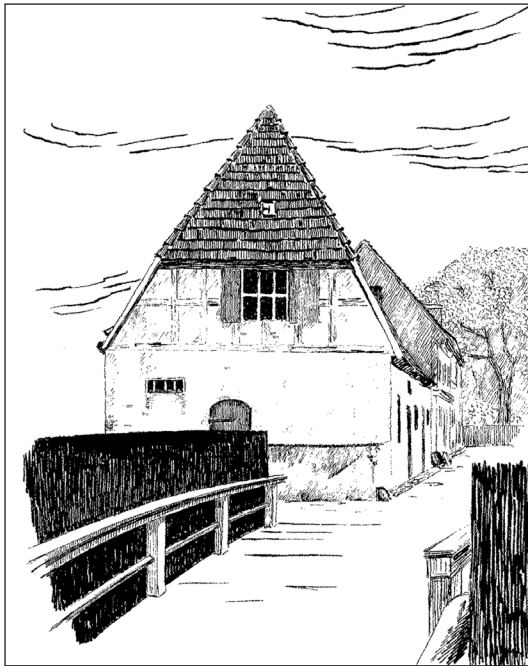
Ilustr. 9. Dawny zaułek Cyrulików, sygn. MK.10, LAG, Rep. 55, Nr 36, poz. 59

Ilustr. 10. Podwórko Apteki Pod Lwem, sygn. i dat. MK. 10., LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 92

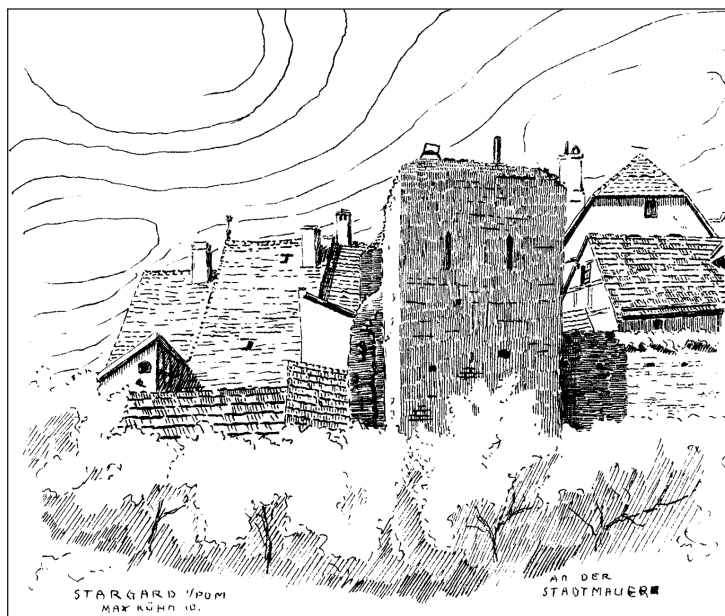
Ilustr. 11. Ryglowy magazyn, sygn. i dat. M. KÜHN. 10., LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 95

Ilustr. 12. Domy na przedmieściu, sygn. i dat. MAX KÜHN. 10., LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 94

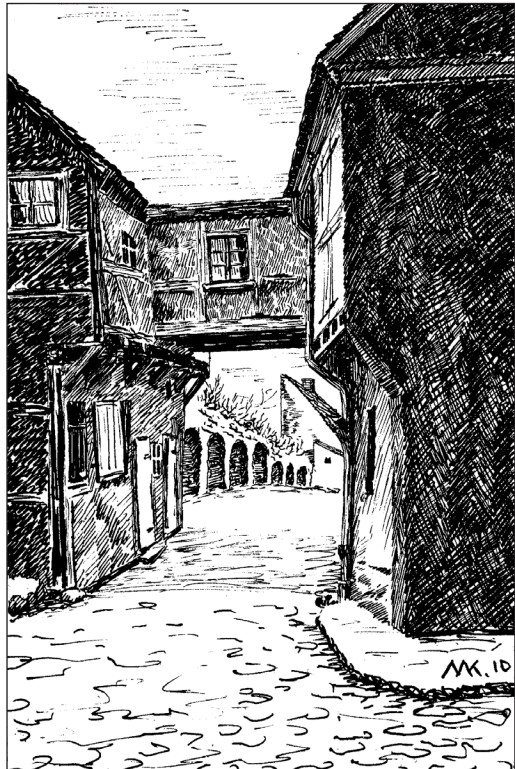
Ilustr. 13. Stary dom szczytowy przy ul. Szewskiej, sygn. i dat. MAX KÜHN. 1910.,
LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 98

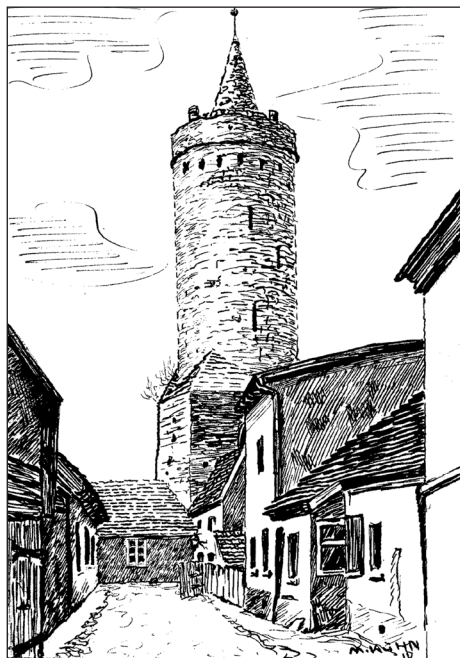
Ilustr. 14. Przy murach miejskich, sygn. i dat. MAX KÜHN 10., LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 97

Ilustr. 15. Brama Wałowa, sygn. i dat. MK.10.,LAG,
Rep. 55, Nr 37, poz. 102

Ilustr. 16. Zabudowa przy Bramie Wałowej,
sygn. i dat. MK.10., LAG, Rep. 55,
Nr 36, poz. 43

Ilustr. 17. Baszta Białogłówna z fragmentem ulicy, sygn. i dat. M. KÜHN 10.,
LAG, Rep. 55, Nr 37, poz.90

Ilustr. 18. Baszta Białogłówna w perspektywie ulicy, nie sygn. i nie dat., LAG, Rep. 55, Nr 37, poz. 104